

Д.В.Расулова,
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби
“Бизнес ва тадбиркорлик кўникмалари”
кафедраси муdiri, и.ф.д., проф.

Т.С.Расулов,
ТДШУ Шарқ мамлакатлари иқтисодиёти
кафедраси профессори, и.ф.д.

ЖАҲОНДА ПАНДЕМИЯ ОҚИБАТИДАГИ ИНҚИРОЗДАН ЧИҚИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация. Ушбу мақолада пандемияни олдини олиш учун давлатлар томонидан олиб борилаётган чора-тадбирларнинг кўлами, рецессияни олдини олиш учун иқтисодиётда қилиниши керак бўлган чоралар ва иқтисодиётдаги беқарорликни олдини олиш учун инқирознинг давлат миқёсидаги таъсирини ўрганишда муҳим бўлиши мумкин бўлган ҳолатларга эътибор берилган.

Калит сўзлар: пандемия, иқтисодий ҳолат, рецессия, девальвация, инвестицион активлик, вертолет пуллар сиёсати, қарздорлик инқироzi, ялпи талабнинг кескин пасайиши, банк ликвидлиги.

Аннотация. В статье рассмотрены меры предпринимаемые государствами для предотвращения пандемии, меры для преодоления рецессии в экономике и уделено внимание на состояние неопределенности в экономике и меры для его предотвращения.

Ключевые слова: пандемия, экономическое состояние, рецессия, девальвация, инвестиционная активность, политика вертолетных денег, кризис неплатежа, резкое сокращение всеобщего спроса, банковская ликвидность.

Abstract. The article discusses the measures taken by states to prevent a pandemic, measures to overcome the recession in the economy and pay attention to the state of uncertainty in the economy and measures to prevent it.

Keywords: pandemic, economic condition, recession, devaluation, investment activity, helicopter money policy, non-payment crisis, sharp decline in general demand, bank liquidity.

Пандемия жаҳондаги иқтисодий ҳолатни бутунлай издан чиқариши мумкинлиги унинг давом этишига боғлиқлиги таҳлиллар натижасида аён бўлиб қолди. Унинг оқибатларини Ўзбекистондаги ҳолатни 2020 йил якунлари бўйича статистик маълумотларда кўришимиз мумкин. 2020 йил якунларига биноан давлатимиз иқтисодийти 2019 йилга нисбатан 1.6% га ўсиб, ЯИМ 580,2 триллон сўмни ташкил этган. ЯИМнинг ўсишини 0.76 % и қишлоқ хўжалигига, 0.55 % и

курилиш соҳасига, 0.18 % и саноатга ва 0.04 % хизмат кўрсатиш соҳасига тўғри келган.

Коронавирус пандемиясини халқаро бозорларга таъсири оқибатида ташқи савдо айланмаси 36.3 млрд. долларга тенг бўлиб, 2019 йилга нисбатан 13.1 % га пасайган. Шу жумладан экспорт 13,4% га, импорт 12,8% га камайган. 2020 йилда инвестицион активликнинг пасайиши оқибатида асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми 2019 йилга нисбатан 8.2% га пасайган.

Шуни таъкидлаш лозимки, пандемиянинг таъсирига қарамасдан давлат бюджети даромадлари 132.9 трлн. сўмни ташкил этиб, прогноз 128.7 трлн сўм кўрсаткичларидан 4.2 трлн сўмга ортиқ бажарилган. 2020 йил Давлат харажатлари 144.1трлн сўмни ташкил этиб, ЯИМнинг 24.8% ини ташкил этган. Ҳисобот даврида давлатнинг ижтимоий харажатлари учун 74.2 трлн сўмни ташкил этган бўлиб, бу умумий харажатларнинг 51.5 %ини ташкил этган. ЯИМга нисбатан эса 12.8 %ни ташкил этган. Ушбу харажатларнинг 85.1%и ёки 63.2 трлн сўми ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб қувватлашга сарфланган.

2021 йил 1 январ ҳолатига давлат ташқи қарзи 21.1 млрд долларни ташкил этган, бу ЯИМнинг 36.5 % идир. Ўзбекистон Республикаси ҳукумати номидан жалб қилинган Давлат қарзлари 15.1 млрд доллар ва Ўзбекистон Республикаси кафолати билан жалб қилинган ташқи қарз 6.0 млрд долларни ташкил этган.

Ўзбекистон иқтисодиёти пандемиядан нисбатан кам талофатлар билан чиқишга муваффақ бўлди. Иқтисодий ўсиш 2019 йилда 5.6% бўлган бўлса 2020 йилда 1.6 % ни ташкил этган. 2021 йилни биринчи чорагида ЯИМ 3 %га ўсди, иқтисодиётнинг ҳамма соҳаларида ўсиш кузатилди. Bloomberg Economics таҳлилчиларининг ахборотида кўра, 2021 йилни биринчи чорагида жаҳон иқтисодиётини ўсиши 13 %ни ташкил этиши айtilган. Тоғ-кон саноатида 2020 йилда ҳажмларнинг 2019 йилга нисбатан 13.3 %га пасайиши 2021 йилда тикланди ва 0.1% ўсишга эришилди, қайта ишлаш соҳасида ҳам 4.6 % ўсишга эришилди. Автомобиль соҳасида ҳам шу даврда ўсиш кузатилган. “Uzauto Motors” АЖ 2021 йил апрелида 300 млн долларлик халқаро облигацияларини чиқарди.

Истеъмол товарларини ишлаб чиқариш 2020 йилнинг шу даврига нисбатан 2.7 %га ўсди. Қишлоқ хўжалигида ҳам ўсиш 3.1 %ни ташкил этди. Ундан ташқари хизмат кўрсатиш ва савдо соҳаларида ҳам 21.3 %га, молия соҳасида 19.1 %га ўсиш кузатилган.

Четга экспорт соҳасида пасайишлар кузатилмоқда. Нефть маҳсулотлари ва энергетика соҳасида пасайиш 53.1 %, қора металл ва ундан тайёрланган маҳсулотлар 22.7%, хизмат кўрсатиш соҳаси 25.7 % пасайиши оқибатида умумий тенденцияда пасайиш бўлмоқда.

Инвестиция соҳасида ҳам кескин ўзгаришлар бўлганлигини айтиб ўтдик. 2021 йилдан бошлаб тенденция ўзгара бошлади ва давлат кафолати остида

олинадиган инвестициялар ҳажми 6.2 % га камайиб, тўғридан-тўғри инвестициялар ҳажми 2020 йилга нисбатан 30.6 %га ўсди, аҳоли маблағлари ҳисобига жалб қилинган инвестициялар 20 % га ва корхоналарники 6.3 % га ўсганини кўриш мумкин.

Аҳоли даромадларида ҳам 2021 йилга келиб ўсиш кузатилмоқда, ушбу кўрсаткич саноатда 3.9 % га ўсган бўлса, таълимда 7.5%, молия ва суғуртада 19.4 %, алоқа коммуникация соҳасида 16.0 %, савдода 13.7 %, қурулишда 17.6 % ва соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизмат кўрсатиш соҳасида 13.1 % га ўсган. Ўзбекистонга хориждан валюта кириб келиши тикланмоқда. Марказий банк мамлакатда ва халқаро майдонда иқтисодий фаоллик тикланаётганини таъкидлаб ўтган. Май ойида тижорат банкларига савдо ва пуллик хизматлардан нақд пуллар тушуми ҳам тиклана бошлаган. Хусусан, апрелда банкларга 3,4 трлн сўмлик нақд пул тушуми келиб тушган бўлса, майда мазкур кўрсаткич 44 фоизга ошиб, 4,9 трлн сўмни ташкил этган. Шу билан бирга, май ойида савдо ва пуллик хизмат кўрсатувчи субъектларда терминал орқали тўловлар ҳажми апрелга нисбатан 25 фоизга кўпайиб, 5,2 трлн сўмга етган.

Шу каби ҳолат Ўзбекистон Республикаси товар-хомашё биржаси савдоларида ҳам кузатилган. Жорий йил апрелда савдо ҳажми олдинги ойга нисбатан 9,4 фоизга пасайган бўлса, май ойида 39,7 фоизга ўсган.

Бундан ташқари, трансчегаравий пул ўтказмалари оқими тиклана бошлаган ва бу ўз навбатида, аҳолининг истеъмол кайфиятига ижобий таъсир кўрсатиши таъкидланган. Хусусан, май ойида пул ўтказмалари ҳажми апрелга нисбатан 234 млн долларга кўпайди ва 484 млн долларни ташкил этган.

Кечаётган пандемия ҳолатини келиб чиқиш сабаблари ва оқибатларига дунёнинг бошқа давлатларидаги қабул қилинган чораларга назар ташланса куйидаги ҳолатларни кўриш мумкин:

АҚШ вертолёт пуллар сиёсати олиб бориши оқибатида иқтисодиётдаги синишлар кам бўлди. Ишчилар сони 500 тадан кам бўлган корхоналарда ишчиларга коронавирусга чалинганда таътилининг 2 ҳафтасини тўлаб бериш, ишчиларга 10 ҳафталик таътилга чиқиш (иш ҳаққининг 3дан 2 қисмини тўлаш шарти билан), йиллик даромади 75 минг доллардан кам бўлган ходимларга 1.4 минг ва фарзандларига 500 доллардан тўлаб бериш учун 500 миллиард сафлади. АҚШнинг коронавирусга қарши сарфлаган жами маблағининг умумий ҳажми 5.2 трлн доллар бўлиб ЯИМнинг 25 % ига тенгдир. Ажратилган маблағлар қаерга ишлатилди? Асосан қимматли қоғозларни сотиб олишга, коммунал харажатларга. Озиқ-овқатга ва ипотека кредитларини тўлашга ишлатилган. Шунинг билан бирга ушбу ҳолат салбий оқибатларга ҳам олиб келди. Ҳозирда АҚШда ишчи кучи етишмаслиги жараёни кузатилмоқда. Унинг оқибатида товар ва хизматларни, бутловчи қисмларни вақтида етиб бормаслиги ҳолатлари кучайиб, ишлаб чиқариш жараёнида узилишлар содир бўлмоқда. Буни

яримўтказгичлар бозори, нефть ва энергетика бозорларидаги муаммоларда яққол кўришимиз мумкин. 1970 йилда яримўтказгичлар автомобилнинг умумий қийматининг 5%ини ташкил этган бўлса, ҳозир 35-40 %ини, 2030 йилда 50-55 %ини ташкил этиши айтилмоқда. Унинг камайишига сабаб ишчи кучи камайиши, автосаноатнинг пандемия давридаги талабни қисқартириши ва экологик муаммолар ҳисобланади. Муаммони ҳал этиш учун Европа Иттифоқи 50 миллиард доллар ажратмоқда ва бу орқали 2023 йилга келиб умумий ишлаб чиқариладиган яримўтказгичларнинг 20 % и Европада ишлаб чиқарилиши кутилмоқда;

Буюк Британияда кичик корхоналар, меҳмонхона хўжалиги ва туризм билан шуғулланувчилар пандемия даврида солиқлардан озод қилинди. Ипотека тўловлари бўйича 3 ойлик таътиллари берилди;

Германияда 2020 йилда хусусий тадбиркорлар учун 15 минг евро субсидия олиш тартиби жорий этилди ва ушбу мақсадларна 50 миллиард евро ажратилди. Бундан ташқари чекланмаган миқдорда кредитлар олиш имконияти яратилди ва ижарачиларга тузилган шартномаларни тўловлар амалга оширилмаса ҳам бекор қилиш тақиқлаб қўйилди;

Италияда ишловчи ота-оналарга фарзандларига қараб туриш учун энага ёллаш учун 600 евродан ваучер берилди. Даромади йилига 40 минг евродан ошмайдиган ишловчи италияликларга 100 евродан пул тарқатилди. Оила ва бизнесни қўллаб-қувватлаш учун жами 10 миллиард евро ажратилди;

Туркияда ҳам нафақанинг энг кам миқдори 1500 лирагача (230 долларга) ва камбағал оилаларга жами 2 миллиард лира (308 миллион доллар) тарқатилди; БААда давлат банкларга қарз олувчи 6 ой тўламаслик шарти билан 0 фоизда кредитлар ажратди.

Иқтисодиёт карантин даврида чуқур рецессияга юз тутди. Бу даврда иқтисодиётнинг ва ишчи кучининг 30-40%ини қамраб олади ва уларни иқтисодий циклдан четлашишига олиб келади. Ундан ташқари кўплаб инвестицион лойиҳалар музлатилади, қурилиш соҳасидаги лойиҳалар музлатилиши катта йўқотишларга олиб келади. Қатъий карантин даврида ишлаб чиқариш объектлари, завод ва фабрикалар фаолиятини тўхтатади. Карантин даврining 2-3 ойга чўзилиши кварталда ЯИМнинг 50 % камайишига олиб келади. Карантиндан чиқиш даври, яъни иккинчи фазасида ҳам иқтисодиёт қисман тикланади, шу сабабли иқтисодиётни камида 20% га ЯИМ йиллик ҳисобида пасайишини инобатга олинса бутун иқтисодий тарихда энг чуқур рецессия бўлиши кутилмоқда. Бу инқироз пандемия даврида ишлаб чиқаришни пасайиши ёки талаб пасайиши оқибатида келиб чиққан циклик иқтисодий инқироз эмас. Бу эпидемиологик ва тиббий инқироздир. Давлатлар эпидемияни олдини олиш учун иқтисодиётни тўхтатишга мажбур бўлмоқда, пандемия тугамагунга қадар иқтисодитни қайтадан фаолиятини тиклашнинг имкони йўқ.

Шу сабабли эпидемиологик ва тиббий соҳадаги муаммолар қанчалик тез бартараф этилса шунчалик иқтисодий инқироздан чиқиш 2008-2009 йилдагига нисбатан тезроқ бўлади, АҚШда аввалги инқироз давридаги 10%лик ишсизлик бир неча йил мобайнида босқичма-босқич камайтирилган.

ЯИМнинг 20 % га пасайиши оқибатида инсонлар товар ва хизматлар истемолини ҳам шунчага пасайтиришга мажбур бўлади. Бу иқтисодиётдаги иш ҳаққи, фойда, капитал қўйилмалар ва даромадларни миқдорини 20 % га камайишига олиб келади. Ушбу инқирозни олдини олиш учун давлатлар аҳолининг кунлик истеъмолини ушлаб туриш, бизнес соҳасидаги йўқотишларни вақтинча минималлаштириш учун маълум даражада иқтисодий ёрдамлар амалиётини қўлламоқда. 20 % га пасайиш бу йиллик иш ҳақи, фойда ва даромадларнинг чоракдаги йўқотилишини англатади. Аммо, инқирознинг бошланишига иқтисодий соҳадаги узилишлар, махсулот таклифининг талабдан ортиб кетганлиги эмас, балки тиббий соҳадаги муаммолар сабаб бўлганлиги учун ушбу инқироздан чиқиб кетиш эҳтимоли юқоридир.

Иқтисодиётдаги йўқотишларнинг тақсимланиши турлича бўлганлиги сабабли ва асосий хизмат кўрсатиш соҳаларига тўғри келишини инобатга оладиган бўлсак, ушбу соҳаларда рекорд даражадаги банкротлик ва ишсизлик оқибатида милиявий тизимнинг инқирози юз бериши мумкин. Шу сабабли давлатнинг биринчи асосий вазифаси йўқотишларни соҳалар бўйича тенглаштиришга ҳаракат қилиш, ишсиз қолганларга етарли молиявий ёрдамлар кўрсатиш, ишчиларини бўшатишни хохламаган фирмаларга молиявий ёрдамлар кўрсатиши, иккала ҳолатда ҳам йўқотилган даромдининг 60-70 % қоплаб беришни ташкил этиши керак. Албатта вақтинчалик шартнома асосида ишлайдиганларни ҳам ҳисобдан чиқариш керак эмас.

Давлатнинг иқтисодиётга ёрдамини амалга оширишдаги иккита катта муаммо, яъни қарздорлик инқирози ва синишларни олдини олиш учун фирмаларга тўғридан-тўғри молиявий ёрдамларни амалга оширишни тушуниш муҳимдир. Қарздорлик татиллари даврида қарздорларга ярим ёки бир йилга кредитларини тўлаш муддатини узайтирилиши давридаги йўқотишларни давлат тўғридан-тўғри молиялаштириш орқали ўз зиммасига олиб банк тизимини барқарорлиги таъминлаб туради. Ундан ташқари, маблағи етарли бўлса ҳамма компанияларни молиявий қўллаши, кейин келиб чиқиши мумкин бўлган танглик ҳолатини, яъни ишсизлик, иқтисодий зиддиятлар ва аҳоли орасидаги келажакка ишончсизликни бартараф этиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ҳозирги инқироз аввалгиларидан фарқи юқорида кўрсатиб ўтилди, ялпи талабнинг кескин пасайиши ва ноаниқликнинг ортиши ҳамда банклардаги ликвидлилик муаммосини кучайиши натижасида инвестицияларнинг пасайиши оқибатида ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайишидан келиб чиқадиган муаммоларни юмшатиш учун давлат томонидан кўриладиган салмоқли бюджет

ва пул-кредит интервенциялар чоралар қанчалик тез бўлса натижа шунчалик яхши бўлади. Шу ўринда иқтисодий чоралар қанчалик самарали бўлса, вирусга қарши иммунитетни шаклландириш аҳоли қатламининг камлиги натижасида касалликнинг иккинчи тўлқини бўлиши эҳтимоли шунчалик юқорилигини тушуниш муҳимдир. Агарда касалликнинг иккинчи тўлқини юз берса XXI асрда бўлган ва “испанка” номи билан тарихда қолган даврдаги сингари биринчи тўлқиндан кўра кўпроқ зарар етказиши мумкин.

COVID-19 эпидемияси тарқалишига қадар унинг тарқалишини иқтисодий жиҳатларини ўрганишга қаратилган тадқиқотлар кўп эмас эди. Аммо шу кам сонли тадқиқотларнинг натижаларида асосланганидек, иқтисодиёт қанчалик ривожланган бўлса касаллик тарқалиши тезлиги ҳам шунчалик юқори бўлиши исботланган.

Ҳозирги пайтда пандемияга қарши чораларни қўлланилишининг ижтимоий ва тиббий жиҳатларини ўрганиш билан бир қаторда унинг иқтисодий таъсирини сонли моделларини ўрганиш кенг тарқалмоқда. Масалан Thunstrom at all (2020) моделида АҚШда инсонлар орасидаги масофани сақлаш сценарийси тўлиқ амалга ошса 5 триллион доллар соф ютуққа олиб келиши исботланган. Ушбу ҳолатда инсонларнинг соғлиғи нуқтаи назаридан қараладиган бўлса, сифат жиҳатидан доимий ютуққа олиб келиши исботланган.

Ундан ташқари бу сингари моделларни қўлланилиши вирус билан курашда умумий карантин ва мақсадсиз чоралардан ташқари бошқа аниқ чораларни қўллаш мақсадга мувофиқлини кўрсатиб беради. Масалан, Berger at all (2020) нинг тадқиқотида аҳолининг ҳаммасини тестдан ўтишга мажбур қилиш ўлим ҳолатини камайтириб, иқтисодий харажатларни камайтиришни асослаб берган. Ушбу чораларга қўшимча қилиб вирус юқтирган шахсларни мулоқотда бўлганларни ҳам кузатувга олиш чораларини кўриш тадбиқ этилиши мумкин. Айнан шундай чоралар Жанубий Кореяда ўзининг яхши натижаси ини берди ва келтирилган чоралар Сингапур ва Тайванда ҳам қўлланилди, ушбу чораларни қўлланилиши яхши самара берганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз.

Ҳозирда юз берган иқтисодий инқирознинг ўзига хос хусусиятларидан бири пандемияни олдини олишга ва уни тарқалишини сусайтиришга йўналтирилган иқтисодий харажатларнинг нотекис тақсимланганлигидир. Амалга киритилаётган чоралардан биринчи навбатда транспорт, туризм, хизмат кўрсатиш соҳалари катта зарар кўрмоқда. Ундан ташқари узоқ муддат фойдаланишга мўлжалланган товарлар ишлаб чиқарувчи соҳалар (масалан автомобильсозлик) ҳам сезиларли зарар кўради, чунки ноаниқлик шароитида истеъмолчилар ушбу товарларга мўлжалланган харажатларини қисқартиради. Мажбурий киритилаётган чоралардан телекоммуникация компаниялари, онлайн-ўйинлар ва онлайн-ўқиш билан шуғулланувчи компаниялар эса фойда билан чиқиши эҳтимоли жуда юқоридир.

Компанияларнинг ҳажм жиҳатидан кичиклари, яъни кичик бизнес ва хусусий корхоналар кўпроқ зарар кўради, чунки уларнинг активларига нисбатан пул оқимлари катта бўлиб, катта корхоналарда мавжуд “ҳимоя ёстиғи”га эга эмас. Шу сабабли ўз фаолиятини доимо ушлаб туриш учун ва мажбуриятларини бажариш учун доимий оборотига эга бўлиши ва оборотнинг қисқа даврга тўхтатилиши ҳам корхоналарни банкротга айлантириши мумкин. Демак, кичик ва ўрта бизнеснинг ривожланиш даражаси нисбатан камроқ бўлган давлатларда зарар кўриш ҳажми камроқ бўлади.

COVID-19 эпидемияси натижасидаги ҳозирги инқироз молиявий эмас иқтисодий ҳисобланади. Вирус билан кураш биринчи навбатда иш ҳаққига ва компанияларнинг фойдасига таъсир этмоқда. Молиявий институтлар ҳам ушбу фойда пасайиши оқибатида зарар кўрди. Шу сабабли инқирозни енгишда давлатнинг фискал сиёсати бирламчи аҳамиятга эга, ҳукуматнинг монетар йўналишдаги ҳаракатлари ҳам ижобий натижага эришишда муҳим роль ўйнайди.

Ушбу инқирозлар даврида давлатнинг иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш дастурлари инсонларнинг йўқотишларини маълум даражада тиклаш, ялпи талабни йўқолишини олдини олиш ва шу билан реал ва молиявий секторларни зарур ликвидлар билан таъминлаш учун керак. Келтирилган учта масалани ечилиши кегусида иқтисодиётни тезда тиклаш ва узок муддатда зарарларни олдини олиш учун муҳим ҳисобланади. Банкротликка мойиллиги кучли бўлган кичик ва ўрта бизнес соҳаси учун давлат томонидан кўрсатиладиган ёрдамнинг амалга оширилиш вақти ҳам аҳамиятга эга бўлади. Айнан шунинг учун иқтисодчилар давлат томонидан бериладиган ёрдамни тезлик ва жадаллик билан ҳамда қамровли амалга оширилиши иқтисодиётга ижобий таъсирини самаралилигининг асосий омили сифатида эътироф этмоқда. Ялпи талабни қўллаб – қувватлаш нуктаи назаридан қаралганда давлат ўз харажатларини қанчага кўпайтиришга розилиги асосий омилга айланади. Кутилаётган қарзнинг микдори ЯИМнинг қисқариши ҳажмига баробар бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Ҳозирги шароитда иқтисодиётнинг қанча даражагача қисқаришини тахмин қилиш оғир масала ҳисобланади, уни ЯИМнинг 10% микдорида қисқаришини асос қилиб олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Коронавируснинг тарқалиши ва иқтисодга таъсири хусусида ҳозирги мавҳум даврда бирон-бир башоратлар қилиш жуда мушкулдир. Аммо дунё иқтисодиёти ва хусусан Ўзбекистон иқтисодиёти инқироздан сўнг қайси йўналишларда ҳаракат қилиши мумкинлиги хусусида фикр билдириш мумкин. Биринчи навбатда давлатнинг иқтисодиётдаги ўрни хусусидаги савол асосий ҳисобланади. Инқироз даврида давлатнинг роли ортиб кетади ва инқироздан сўнг ҳам аввалги ҳолатга қайтмайди. Аммо ривожланаётган давлатларда унинг ролини жуда юқорилигини ҳисобга олсак, мавқеини янада кучайиши иқтисодиёт учун салбий оқибатларга олиб келиши мумкин, шу сабабдан давлат ролини

ортиб кетиши ривожланган давлатлардаги сингари иқтисодиётга сифат жиҳатидан, масалан манзилли ижтимоий тўловларни самарадорлигини ошириш кабиларга таъсири яхши бўлишига умид қилиш мумкин. Ундан ташқари инқироз рақамли иқтисодиётни ривожлантириш ва онлайн саноат фаолиятини ривожлантириш учун кучли туртки бўлиши мумкин. Инқирознинг яна бир муҳим кўрсаткичи сифатида хадқаро кооперация ва миллийликка ишонч даражасининг ўсишини кўрсатиш мумкин. Бир тарафдан биологик хавфлар чегара танламаслигини кўрсатди, иккинчи тарафдан у миллатчилик руҳини кучайишига ва хўрлашни ортишига олиб келишини кўрсатмоқда. Шунинг учун инқирознинг давлат миқёсидаги таъсирини ўрганишда келтирилган ва бўлиши мумкин бўлган ҳолатларга эътибор бериш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. URL: <https://www.goldmansachs.com/insights/pages/gs-research/carbonomics-green-engineof-economic-recovery-f/report.pdf>
2. URL: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook/introduction.html>
3. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-16/electric-cars-are-about-to-be-ascheap-as-gas-powermodels#:~:text=The%20average%20price%20per%20kilowatt,than%20%241%2C100%20per%20kilowatt%2Dhour>
4. Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune // World Bank. Washington, DC: World Bank, 2020.
5. DOI: 10.1596/978-1-4648-1602-4 2 Almeida V., Barrios S., Christl M., De Poli S., Tumino A., van der Wielen W. Households' income and the cushioning effect of fiscal policy measures during the Great Lockdown // JRC Working Papers on Taxation and Structural Reforms. № 06/2020. European Commission. Joint Research Centre. Seville, 2020.
6. stat.uz